

Robertas Badaras
Danutė Jonušienė

Toksikologo užrašai

TYTO ALBA

**Robertas Badaras
Danutė Jonušienė**

Toksikologo užrašai

VILNIUS 2014

Įžanga

Cheminės medžiagos lydi žmones nuo priešistorinių laikų. Pirmiausia jos buvo pradėtos naudoti buityje, medžioklėje, gydymui, religinėse apeigose, vėliau buvo pastebėta kai kurių medžiagų savybė sukelti svaigulį ar haliucinacijas. Įvairios civilizacijos vartojo skirtingas svaiginamąsias medžiagas, tačiau dažniausiai jų vartojimas buvo griežtai ribojamas. Ilgainiui, mažėjant atskirų regionų izoliacijai, prasidėjo ir svaigalų migracija – Europa gavo „dovanų“ tabaką, kokainą, Amerika – alkoholį, opijų, kanapes. Atsirado galimybė derinti šias medžiagas tarpusavyje, tokie mišiniai kaip alkoholinė opijaus tinktura ar kokaino vynas ilgai buvo vartojami kaip vaistai ir pelnė pasaulinę šlovę. Tik XX amžiuje suvoktas piktnaudžiavimo šiomis psichoaktyviosiomis medžiagomis pavojus, o antroje amžiaus pusėje, kai buvo sukurta daugybė naujų cheminių svaigalų, imta kalbėti apie „narkotikų epidemiją“.

Visa ši lavina užklupo mus nepasirengusius, todėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas šalyje nuolat auga. Sparčiai plinta piktnaudžiavimas receptiniais vaistais, internetu laisvai parduodamais „maisto papildais“, „liekninamosiomis piliulėmis“. Informacinėje erdvėje pateikiama gausybė prieštaringų ar net melagingų teiginių apie šių preparatų teikiamą naudą, kuriama pavojinga „saugaus vartojimo“ iliuzija.

Šioje knygoje pateikiamos gydytojo praktiko mintys gali būti naudingos žmonėms, ieškantiems atsakymų į jiems rūpi-

mus klausimus apie nuodus, piktnaudžiavimą psichoaktyviomis medžiagomis, šalutinį vaistų poveikį. Dėkoju Danutei už didelį darbą iš mūsų pokalbių parengiant tekstą, už pastabas, atkaklumą ir kantrybę.

Robertas Badaras

...

Dėl apsinuodijimų Lietuvoje netenkama daugiau gyvenimo metų nei dėl širdies ir kraujagyslių ligų. Brandi visuomenė turėtų į tai pasižiūrėti plačiai atmerktomis akimis. Juk tai aktualu ne tik specialistams. Apsinuodijimai – kaip nematomas dramblys: jis greta, bet mes jo neregime. Kaina, kurią visuomenė moka už tai, kad jos piliečiai vartoja legalias ir draudžiamas chemines medžiagas, kasmet auga. Didžiausia netektis – prarasti jauni žmonės. Nelaimingi atsitikimai, traumos, savižudybės – tai išorinės priežastys, dėl kurių miršta darbingo amžiaus žmonės Lietuvoje. Dažnai tokios nelaimės įvyksta padauginus alkoholio, perdozavus nervų sistemą ir psichiką veikiančių medžiagų, dėl apsinuodijimų darbe ar buityje.

Būtų puiku gyventi aplinkoje, kur įveikti nuodingų medžiagų keliamus pavojus – kasdienybės dalis. Būtų puiku, jei galėtume apsaugoti save ir artimuosius. Nebūtina perpasakoti didžiųjų valstybių istorijos, kurią griovė ir kūrė ne tik karai, kad įsitikintume cheminių medžiagų žalingumu. Silpnybės ir stiprybės, aistros, pavydas, kerštas, pripažinimo siekimas, svajonės apie sportines pergales – tikra žmogiškoji tragikomedija, kurioje cheminėms medžiagoms tenka nemenkas vaidmuo.

Netgi mokslininkų atradimai gali pradėti naują nuodijimosi erą, jeigu visuomenė jaučia poreikį malšinti stresą, nervinę

įtampą, prastą nuotaiką cheminėmis medžiagomis, jei mūsų ir mūsų vaikų šventes laisto alkoholio upeliai. Mes privalome išmokti valdyti alkoholio, tabako, narkotikų bei vaistų poreikį. Vaistai šiame sąraše minimi neatsitiktinai: netinkamai vartojami receptiniai medikamentai – dažniausia apsinuodijimų priežastis.

Ši knyga – raktas į save. Joje pasakojama, kodėl žmonės negali nė dienos ištverti be cheminių medžiagų. Tai – pasakojimas apie realybę, kur kiekvienam duota pasirinkti ir naudotis savo laisve.

Knyga atsirado iš pokalbių, per kuriuos Respublikinės Vilniaus universitetinės ligoninės Toksikologijos centro vadovas Robertas Badaras, nuvogdamas laiko nuo savo rengiamos disertacijos, aukodamas laisvalaikį ir savaitgalius, dalijosi įžvalgomis, nuojautomis ir patirtimi, pateikė naujausių mokslinių duomenų. „Jei leidykla skirs pokalbiams kambarį su vaizdu į jūrą ir Eiffelio bokštą, negalėsiu atsisakyti“, – juokavo R. Badaras.

Neretai pokalbiai virsdavo braidžiojimais po istorijos, kultūros, medicinos dirvonus, taip pat po gamtos slėpinius – juk iki šiol kai kurie nuodai iš augalų ir grybų neturi priešnuodžių. Augalai gali keršyti, nuodyti, net nuvaryti į kapus.

„Jau seniai svajojau parašyti knygą, kuri vadintųsi „Robertas Badaras. Taškas. Raštai“, – prasitarė gydytojas toksikologas, neslėpdamas, kad Nikolajaus Černyševskio iškeltas klausimas „Ką daryti?“ aktualus ir keičiant mūsų elgseną, įpročius, susijusius su cheminių medžiagų vartojimu. Atsakydamas į esminį klausimą, ką daryti, R. Badaras priverčia skaitytoją sutrikti, nes tiesa gimsta tik tada, kai žmogaus protas yra išlaisvintas. Bet būna kartais ir taip, kad „nuneša stogą ir atsiveria dangus“.

Danutė Jonušienė

Kasdienybės chemija: nuodus vartoja visi

Nemėgstu klausytis išpažinčių, kai kas nors pradeda pasakoti, ko ir kiek kartų vartojo, leidosi į poodį ar veną, uostė ant galvos užsimaukšlinęs polietileninį maišelį, grūdosi į šnerves, o galiausiai užsimanė pasivaikščioti tilto turėklais ar užlipęs ant stogo paskraidyti, mat išvydo akinamą šviesą. Svetimos išpažintys slegia, todėl sakau savo pacientams: „O šį epizodą praleiskime.“

Iš gailesčio motinos perka savo vaikams narkotikus. Manęs tai nestebina – instinktai labai dažnai valdo protą. Aš prie tokių dalykų esu pripratęs. Manau, būtų prasmingiau skirti priverstinį gydymą ir taip padėti sergančiajam priklausomybės liga. Būna graudu, kai prikelti iš komos, naujai gimę ir vėl pradėję kvėpuoti savo, o ne dirbtiniais plaučiais ar atsigavę po insulto jie vis dar viliasi kada nors susiveikti dozę. Tokius žmones atpažįstu gatvėje.

Gydytojai neprikelia iš mirusiųjų, nes tai gali padaryti tik Dievas. Bet dėl ligonių padarysiu viską, kiek leidžia toksikologo pašaukimas, patirtis, žinios, Hipokrato priesaika. Esu Toksikologijos centro vadovas. Kartais susimąstau, kuo skiriasi toksikologas nuo chirurgo? Jei chirurgas negali dirbti, iš karto pasitraukia iš ligoninės. Toksikologui neretai kritinis metas būna praėjus 8–10 metų nuo klinikinės praktikos pradžios. Nors darbas patinka, staiga pasidaro nepakeliamai sunku. Toksikologas kasdien susiduria su nusivylusiais žmonėmis, kurių

dažnas nenori gyventi, siekia padaryti sau ką nors blogo. Yra toksikologų, kurie net 10 metų kankinasi, bet neišmoksta atsikratyti streso. Būkime atviri – chirurgai beveik nemato, kaip pacientas miršta. Po operacijos sunkiausi ligoniai perkeliami į reanimacijos skyrių – net jei operacija pasisekė, nuo komplikacijų nė vienas nėra apsaugotas.

Nuodų ir nuodijimosi istorija sena kaip žmonija. Mūsų protėviai buvo gudresni ir išradingesni nei mes. Jie kur kas mažiau blaškėsi. Nors neturėdavo po ranka popieriaus skiautės, ant kurios galėtų užsirašyti nuodingų medžiagų cheminę sudėtį, mokėjo aptikti gamtoje tai, ko jiems labiausiai reikėdavo.

• • •

Cheminių medžiagų

Kas yra nuodai? Kaip žmonės juos vartodavo? Kokiems tikslams? Kas būdavo nuodytojų aukos? Atsakydami į šiuos klausimus, istorijoje rasime ne tik pasiaukojančių medikų, bet ir nusidėjėlių, nedorėlių, garbėtroškų, kurie siekė savo

vartojimas turi gilią šaknį, susijusias su religija, tikėjimu, ritualiniais papročiais.

• • •

tikslų ir šalino iš kelio konkurentus. Nesuvaldomos aistros, pripažinimo siekis, noras įsitvirtinti ir valdyti pasaulį skatino ieškoti medžiagų, kurios gali amžiams užmigdyti neklusnius pavaldinius ir konkurentus.

Kiekviena gentis turėjo medžiagų, padedančių atsipalaiduoti, keisti sąmonės būseną, praskaidrinti nuotaiką, sukelti ekstazę. Tai susiję su žmogaus prigimtimi, nepasotinamu poreikiu patirti naujų įspūdžių. Cheminių medžiagų vartojimas turi gilią šaknį, susijusias su religija, tikėjimu, ritualiniais papročiais. Šios medžiagos būdavo vertinamos kaip ypatingos, padedančios iškviesti protėvių dvasias.

Visoje planetoje yra tokių natūralių medžiagų, o kur jų neįmanoma užsiauginti dėl nepalankaus klimato, kuriamos naujos technologijos. Pavyzdžiui, kanapės tradiciškai auginamos

Afrikoje ir Azijoje, kur daug saulės, nes tik tada jos sukaupia veikliųjų medžiagų, o aguonos, iš kurių išgaunamas opijus, – Artimuosiuose Rytuose ir Azijoje, kokainmedžiai ir kolamedžiai, tabakas ir kaktusai, vertinami dėl meskalino, – Amerikoje. Tik haliucinacijas sukeliantys grybai nesunkiai prisitaiko prie įvairių klimato sąlygų. Pavyzdžiui, raudonoji musmirė (*Amanita muscaria*), kurioje esantis muskarinas sukelia haliucinacijas,

• • •

Nesuvaldomos aistros,
pripažinimo siekis, noras
įsitvirtinti ir valdyti pasaulį
skatino ieškoti medžiagų,
kurios gali amžiams užmigdyti
neklusnius pavaldinius ir
konkurentus.

• • •

nuo seno žinoma ir Amerikoje, ir Europoje. Tačiau Europoje, kur klimatas šaltesnis ir trumpesnis augalų vegetacijos laikotarpis, nėra daug augalinės kilmės haliucino-genų, todėl čia žmonės išmoko distiliuoti spiritą, pasigaminti alaus ir vyno.

Kol Kolumbas nebuvo atradęs Naujojo pasaulio, europiečiai turėjo kur kas mažiau priemonių keisti sąmonę ir psichines būsenas. Iki šio geografinio atradimo jie nežinojo, kas yra tabakas, kakava, koks nikotino poveikis. Kita vertus, Katalikų bažnyčios įtaka visuomenei buvo didelė, o keisti sąmonės būseną laikoma mirtina nuodėme. Tai galėdavo nebent velnio apsėstas žmogus. Toks atskalūnas neretai būdavo apkaltinamas raganavimu ir siunčiamas ant inkvizicijos laužo. Tokia dalia laukė žiniuonių, gydančių vaistažolėmis, filosofinio akmens ieškančių alchemikų, netgi pribuvėjų.

Centrinėje ir Pietų Amerikoje, kur klimatas šiltesnis, netrūko natūralių narkotinių medžiagų. Šio žemyno gyventojai buvo išradingesni ir taikė įvairesnius būdus kvaišintis nei europiečiai. Jie vertino meskaliną, kokainą, taip pat tam tikruose grybuose esantį psilocibiną, sukeliantį įvairius vaizdinius ir haliucinacijas. Tik eskimai neturėjo didelio pasirinkimo, nes amžinojo įšalo žemėje sunku užauginti augalų, turinčių toksinių medžiagų.

ROBERTAS BADARAS – Respublikinės Vilniaus universitetinės ligoninės Toksikologijos centro vadovas, klinikinis toksikologas, gydytojas anesteziologas-reanimatologas, kelių mokomųjų priemonių aukštųjų mokyklų studentams bendraautoris. Pagrindinė domėjimosi sritis – priklausomybė nuo cheminių medžiagų.

DANUTĖ JONUŠIENĖ – psichologė, dienraščio „Lietuvos rytas“ ir interneto portalo *lyrytas.lt* žurnalistė, rašanti straipsnius apie sveikatą ir mediciną.

Knyga atsirado iš žurnalistės Danutės Jonušienės pokalbių su Respublikinės Vilniaus universitetinės ligoninės Toksikologijos centro vadovu Robertu Badaru. Daugybės žmonių gyvybę išgelbėjęs gydytojas toksikologas joje dalijasi savo įžvalgomis ir patirtimi, pateikia naujausių mokslinių duomenų.

Nuodai lydi žmoniją nuo senų laikų. Kadaisė tai buvo populiari priemonė atsikratyti priešų ir konkurentų. Šiais laikais žmonės dažniau nuodijasi patys, ir ne visada tyčia. Klaidinga manyti, kad toksikologų globon patenka tik padauginę alkoholio nelaimėliai ar degradavę narkomanai. Įvairios dietos, apsucrių šarlatanų propaguojamos „detoksikacijos“ programos, netinkamas vaistų vartojimas, aklas tikėjimas liaudiškais gydymo būdais – tiesūs keliai į toksikologo kabinetą. Pacientais rizikuoja tapti ir grybautojai, egzotiškų augalų mėgėjai, toksiškais cheminiais junginiais neretai apsinuodijama buityje ir darbo aplinkoje. Ilgametę patirtį sukaupęs gydytojas pataria, kaip to išvengti ir ką daryti tada, kai išvengti nepavyksta.

